

Sait Çetinođlu: Turan'a Aralanan Kapı (!): Bakü'nün Fethi 16 Eylül 1918

Posted on 21/09/2018

100 yıl önce bugün Bakü Osmanlı ordularınca işgal edildi. 100. Yıl nedeniyle fatihlere ilişkin yazılar yayınlanmakta ve günün mana ve önemine dair toplantılar yapılmaktadır. Hatta Erdoğan'ın Azerbaycan ziyaretinin de bu günlere denk getirilmesinin de ayrı bir önem taşıdığıнын altını çizmek gerekir.

Bakü, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killiğil) Paşa'nın komuta ettiği Kafkas İslam Ordusu tarafından muhasara edilmiş ancak şehre saldırırasında bir sonuç elde edemeştir. Tam bu sırada amcası Halil (Kut) Paşa* da Şark Orduları Grup Kumandanı olarak Bakü önlerine gelir. 9 Eylül 1918 günü amca yeğen kucaklaşır. Kucaklaşma iklimini Yüzbaşı Selahattin şu sözlerle nakleder:

“Baku'yu çeviren Ordu Karargahında bulunmak üzere Azerbaycan sınırlarına girdik. İlk istasyon Ahıstafa idi. Burada bizi Enver Paşa'nın küçük kardeşi, Halil Paşa'nın yeğeni ve İslam Orduları Başkumandanı 29 yaşındaki Nuri Paşa karşıladı. Gece yarısından bir saat sonra Gence'ye vardık İstasyonda bizim şerefimize çay hazırlanmıştı. Çaylarımızı içerken bir saz şairi bize saz çaldı. Sınırlar ötesinden bu Türk sesi hepimizi duygulandırdı

Turan yolunda Türklerle karşılaşıyorduk.

Saz şairi yüzyıllardan beri süregelen Türk ıstıraplarını öyle güzel anlatıyordu ki, gözlerimiz yaşlanıyordu.

Saz şairi:

'Trenler koşun [asker] taşır Baku'ya/Bunda bir iş var/

Söyle Halil Paşa Allah aşkına /Bunda bir iş var...' diyordu.

Zaten herkesin heyecanı son haddindeydi. Çay bitmişti. Biz ayağa kalkarken şair bağıırıyordu:

'Söyle Halil Paşa Allah aşkına / Bunda ne iş var...'

Kumandan dayanamadı ve bağıırdı:

- Bugün Baku, yarın Merey öbür gün Karakurum, ne olacak Turan var.,, dedi,,

Bu alkış, bir hıçkırık, bir ürperiş sardı her yanı..

Tren hareket ederken saz şairi söylüyordu:

'Allah yolunu açsın Turan'a /Seni verdim Yaradana /Senden isterim Baku'yu/ Türk Halil Paşa

Tren Gence istasyonundan kalktıktan sonra tepeleri karlı Kafkas dağlarını seyrederek ve şairin heyecanlı sesinden aldığımız ilhamla cepheye gidiyorduk.

Ertesi gün öğleyin 10 Eylül 1918 günü Baku'nun karşısında bir köyde bulunan İslam Ordusu karargahına geldik. Trenden sonra bir saat otomobil ile ilerledik.

Vardığımız yerden Baku'nun güzel manzarasını ve Hazer denizini görüyorduk"(1)

16 Eylül 1918 günü Baku zaptedilir. Halil Paşa kısaca şöyle ifade etmiştir: "Baku'nun alevler içinde yanmasını seyretmeye başladık... Ve Baku Eylül 1918 de düştü..."(2)

Halil Paşa, “Ben şehre girerken yanımda Erkanıharbim miralay Parakuin ile ikinci reis Miralay Basri Bey vardı [General Basri Saran] vardı... Parakuin... ‘Burada silahsız insanlar öldürülmüş...’

-Sinirlenmeyiniz dostum... bu bir savaştır, silahlı yada silahsız insanlar ölebilirler... sakin olunuz’...

Otele çok az kalmıştı ki meydan bir yerde kırküç kişinin Nuri Paşa tarafından astırılmış olduklarını gördük. Bunlar İngiliz kuvvetleri şehirdeyken yerli Türk halkına zulmeden ve savaş sırasında yağmacılık yapan Ermenilerdi... Parakuin bu defa küstahça konuşmaya başladı:

‘bu doğru değildi, bu katliamdır...’

Artık sabrım taşmıştı, Kendisine verilmesi lazım olan ceza aynı darağaçlarında sallandırmak olabilirdi., çünkü hareketi savaş kurallarına aykırıydı. Biz devlet için dövüşüyorduk, şunun yada bunun düşünceleri bizi ilgilendirmezdi...”(3)

Parakuin başta olmak üzere komutanlıktaki bütün Alman subayları istifa ettirilerek Batum’da bulunan general Kress von Kressenstein’in yanına gönderilir.

Yüzbaşı Selahattin de Baku’nun fethini uzun uzun anlatır. Bunlardan yapacağımız kısa bir alıntının her şeyin aynası olduğunu söyleyebiliriz: “Bu sırada bir gurup geldi. İçinde Rus, Alman, Ermeni her milletten vardı. Bunların hali perişandı... Evlerinin yağma ailelerinin saldırıya uğradığını söylüyorlardı. Şehirde sürekli tüfek sesleri duyuluyordu. Sokak muharebelerinin devam ettiği anlaşılıyordu...”(4)

Baku’nun fethi, Dünya Savaşı’nın son günlerinde, Transkafkasya’da Baku şehrinin Türk kuvvetlerince işgal edilip, oradaki Ermeni nüfusunun üç gün süren bir dizi kıyımla

katledilmesidir. Bu sırada o dönem her yerde olduğu gibi Baku’de de tanınmış bir isim göze çarpar: Savaş zamanında Türkiye’deki Ermeni Soykırımı’nın baş mimarlarından Dr. Behaeddin Şakir - 15- 17 Eylül 1918’de Baku geçici Emniyet Müdürü sıfatıyla - bu kıyımların örgütlenmesinin baş sorumlusudur. Yerel kalabalıkların da harekete geçirilmesiyle, başıbozuklar altı ay önce Ermenilerce aynı şekilde kurban edildiği öne sürülerek, Azerilerin öcünün alınması gerekçesiyle, üç gün üç gece boyunca şehirde tahminen 25.000 savunmasız Ermeni katledilmiştir.(5)

Dadrian, “Nuri’nin komutasındaki ‘İslam Ordusu,’ önceden planlanmışçasına şehre asıl girişlerini iki buçuk gün geciktirmişlerdi. Oyun anlamına gelen bu tedbir failere her zamanki gibi yaygın yağma ve soygun eşliğinde, planladıkları kıyımı gerçekleştirmek için azami özgürlük alanı bırakmış” olduğunu ifade ederek, “... [Ş]ehrin ele geçirilip Ermenilere karşı büyük bir katliamla örtüşen Şakir’in Baku’de aniden boy göstermesi, Türkiye içinde de dışında da Ermenilere karşı geniş kapsamlı, yaygın bir soykırım planıyla temelden bağlantılı” görüldüğünün altını çizer. Bu planın belli belirsiz ilk izlerine, daha İTC’nin, yani, ittifadçılarının geleceğe ilişkin komplocu planlarla birlikte Abdülhamid rejimini devirmeye hazırlandığı 1906-1908 döneminde rastlandığını ifade ederek, Şakir’in üç ayrı mektubu kanıt olarak gösterir. (6) Mektuplar Yusuf Hikmet Bayur imzasıyla Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

22 Eylül 1906’daki ilk mektubunda, sayısız “üstünlükle daha sonra Ermenilerin icabına bakmalarının kolay” olacağını yazar. (7) 23 Kasım 1906’daki ikinci mektubunda, İslam düşmanı saydığı Ermenileri Türkiye, Avrupa ve Amerika’da islami hükümetlere karşı ajitasyon yapan insanlar olarak gösterir. Azerileri Ermenilere saldırıp mallarına el koymaya teşvik ederken, Ermenileri zayıflatmanın tek aracının bu olduğunu söyler. “Rus boyunduruğundan kurtuluşunu sağlamak için, bunu yapmak zorundasınız, zira bu kurtuluşun önündeki başlıca engel Ermenilerdir,”(8) Şakir, 1908 Jön Türk Temmuz darbesinin zafer kazanmasından sadece aylar önce, 3 Ocak 1908’de yazdığı üçüncü mektubunda. Ermenilere karşı gelecek tasarılarını açıkça ortaya koymaktan çekinmemiştir.

Şakir üçüncü mektubunu stratejik hedefini açık seçik belirterek noktalar. “Hükümeti devirip Meclis-i Mebusanı açarak kendi hakim milli gücümüze dayanır dayanmaz, ne bir avuç Ermeni’den ne de Abdühamid rejimini devirmekle tehdit etme eğilimindeki Avrupalı güçlerden korkacağız.” (9) Başka bir deyişle, işte bundan sonra Ermenilerin icabına diledikleri gibi bakmak için önlerinde bol zaman ve geniş bir alan olacaktır.(10)

Prens Sabahattin 1907’deki Birlik Kongresindeki; “Biz ancak ecnebi devletlerden çekinerek bizimle beraber yaşayan Hıristiyanları muhafaza edebildik. Ecnebi devletlerden korkmasaydık bütün Hıristiyanları, bilhassa Ermenileri, tek bir kişi bırakmayıncaya kadar katlederdik...” (11) sözleri bu gerçekliğe parmak basmaktadır. Korku bittiğinde zincir boşalmıştır.

Baku fethedildikten 45 gün sonra, bilindiği gibi, Osmanlı 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros’ta kayıtsız şartsız teslim olacaktır.

Baku Fatih Halil Paşa ne oldu dersiniz bir süre sonra, kadınlara mahsus kompartımanda Anadolu yollarındadır. Kendi sözlerine bir yorum katma gereği duymuyoruz:

“Bilecik’ten Eskişehir’e trenle gidecektik. Bu seyahati ancak kadın kılığında yapabilir ve trenlerdeki arama tertibatından ancak böyle sıyrılabildik... Talat’la** beraber evde sakallarımızı, bıyıklarımızı traş ettik, boyumuza uygun çarşafı sırtımıza geçirdik ve ulviye hanımın himayesinde istasyona giderek trendeki kadınlara mahsus vagona bindik... Üç kadının trene bindiğini gören İngiliz polislerinden birisi kompartımanda bulunan ailenin iki çocuğunu

‘-Siz erkekler kısmına geçin de hanımlar rahatsız olmasınlar’ diye öteki tarafa gönderdi.”(12)

* pop şarkıcı Burak Kut’un dedesi olur

**(Küçük) Talat (Muşkara), Diyarbakır ve Ankara Ermenilerini Soykırımı uğratan Dr. Reşit Paşa'nın Damadıdır. Paşa'nın da Mir Bedirhan Bey'in damadı olduğunu ekleyelim

(1) Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I. Cilt. Yay. Haz. İlhan Selçuk, Kutup Yıldızı Kitaplığı, s 305-306

(2) Taylan Sorgun, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyete, Halil Paşa, Bitmeyen Savaş, Kum saati y. S 156-157

(3) Taylan Sorgun age. 157-158

(4) Yüzbaşı selahattin'in Romanı... s 310-311

(5) Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırım Tarihi, Balkanlardan Anadolu ve Kafkasya'da Etnik Çatışma, Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Y. 2008, s 609

(6) A.g.e. s610

(7) Yusuf Hikmet Bayur. Türk inkılabı Tarihi Cilt 1. Kısım 1 (Ankara. 1963) s.. 344.

(8) A.g.e. 343

(9) A.g.e. Cilt 2 Kısım 4 (1952) s 126

(10) Vahakn N. Dadrian... s 611

(11) Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı vesikalara Göre İttihat ve Terakki, Haz. Erdal Aydoğan-İsmail Eyyüpoğlu, Alternatif Y. 2004, s 434

(12) Taylan Sorgun... A.g.e. s 200

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>